

УДК:371.13/16(09)

кандидат педагогічних наук, доцент

доцент кафедри педагогіки і педагогічної

майстерності Головкова Марина Михайлівна

Мелітопольський державний педагогічний

університет імені Богдана Хмельницького

**Розробка основ дидактики початкової школи в теоретико -
практичній спадщині С. Миропольського**

Аннотация. На значительном историко-педагогическом материале, трудов С.Миропольского, представлены основные аспекты дидактической концепции педагога. Взгляды С.Миропольского на: характер, цель и задачи народной школы; принципы обучения; системы обучения; методы и средства обучения.

Ключевые слова: характер, цель и задачи народной школы; принципы обучения; системы обучения; методы и средства обучения.

Annotation. In a significant historical and pedagogical materials, labor S.Miropolskogo, presented the main aspects of the didactic concept of the teacher, his views on the nature, purpose and objectives of the elementary school; principles of education; training system; methods and means of learning.

Keywords: character, goal and objectives of the elementary school; principles of education; training system; methods and means of learning.

Вступ. Сучасний період відбудови незалежної Української держави характеризується посиленою увагою до історії національної педагогіки, а також з усвідомлення кожним українцем себе складовою загальносвітового соціокультурного середовища з глибоким історичним корінням, традиціями та надбаннями. В процесі національного відродження більш інтенсивно розробляються проблеми, які мають світоглядну спрямованість і пов'язані із формуванням самосвідомості українців, розвитком шкільництва в регіонах нашої країни, історії організації навчального процесу. Багаточисельність підходів та концепцій щодо проблем освіти підтверджує необхідність об'єктивного висвітлення і теоретичної оцінки дидактичного досвіду минулих років. Вибір

історичного періоду дослідження, друга половина XIX століття, обумовлений тим, що в цей час відбувалося інтенсивне формування соціальних інститутів тих держав, до складу яких входили українські землі. Ці процеси спричинили певні позитивні зміни в справі шкільної освіти, стимулювали розвиток дидактичної думки, пошук нових теоретичних основ організації процесу навчання, створення цілісної теорії організації процесу навчання на вітчизняному ґрунті. Ґрунтовною історичною розробкою окремих загально-дидактичних проблем характеризуються наукові праці та дисертаційні дослідження М.Барни, С.Вдович, О.Гриви, Т.Завгородньої, В.Зайченка, С.Золотухіної, Н.Криловець, І.Мельник, Є.Сявавко.

Формулювання мети статті та завдань. Дослідити процес формування та розвитку основ вітчизняної дидактики початкової освіти в педагогічній спадщині С.Миропольського та деталізувати його дидактичну концепцію.

Виклад основного матеріалу статті. Для другої половини XIX століття характерне значне посилення інтересу прогресивних педагогів до народної освіти; заохочення російського і українського народів до процесу педагогічної самосвідомості, педагогічної критики та творчості; розвиток теоретичної педагогіки; створення педагогічної журналістики, різноманітних педагогічних течій та партій, методів навчання і виховання з різноманітних предметів і навчальних курсів; складання підручників, навчальних посібників. Відбувалася демократизація освіти та розроблялися нові педагогічні вимоги до розвитку виховання підростаючого покоління в поєднанні з національними формами життя.

Аналіз різних джерел періоду, що досліджується, дає змогу стверджувати, що С.Миропольський був «яскравим» представником прогресивної педагогічної думки другої половини XIX століття і зробив своєю науково-педагогічною діяльністю значний внесок в демократизацію освіти, в розвиток та поширення народної освіти. Педагог протягом 40 років займався літературно-просвітницькою діяльністю: 1867-1870 р.-викладач педагогіки на педагогічних курсах при Харківській духовній семінарії; з 1870 р.-викладач педагогіки в С-Петербурзі; до 1872 р.-помічник редактора «Журнала Министерства Народного Просвещения»; з 1892 р.-помічник Управляючого Синоїдальної Канцелярії; з 1896

р.-редактор журналу «Народное образование»; член Харківського товариства розповсюдження в народі грамотності та С-Петербурзького Педагогічного товариства, постійний співробітник С-Петербурзького Комітету Грамотності.

Аналіз педагогічної спадщини С.Миропольського дозволив визначити коло проблем, які педагог підіймав, розробляв теоретично і здійснював у практичній діяльності: історія розвитку народної школи, методика навчання грамоті, письму; музична освіта народу, дидактика початкової школи (сутність, принципи, методи, форми навчання, контроль за навчально-пізнавальною діяльністю), зміст освіти у народній школі, питання виховуючого навчання; сутність, зміст, методи виховання, сім'я, як «перший виховний інститут»; учитель, вимоги до його особистості, форми і зміст підготовки та багато інших. Свої педагогічні погляди С.Миропольський розкрив у 22 книгах та більш, ніж у 100 науково-методичних статтях, перекладах, методичних керівництвах для вчителів, рецензіях. Міністерство Народної Освіти визнавало навіть за життя С.Миропольського його навчальні посібники та рекомендувало їх для бібліотек семінарій, початкових і недільних шкіл. С.Миропольський справедливо вважав, що народна школа повинна бути рушійною силою держави і переживав, що значущість її ще до кінця не усвідомило суспільство. Своїми працями і практичною діяльністю намагався показати живий зв'язок між освітою і народним благополуччям. Він звертав увагу громадськості і вчителів на те, що народна школа не буде мати майбутнього до тих пір, поки навчання не стане в ній виховуючим.

За своїми дидактичними поглядами С.Миропольський був щирим прихильником ідей Я.Коменського. Він перший в Росії переклав його «Велику дидактику», цьому перекладу передувало ряд статей в «Нашей начальной школе» під рубрикою «Народная школа по идеям Коменского» в «Журнале Министерства Народного Просвещения» за 1870 р. До нього було опубліковано різними авторами лише п'ять невеличких статей Я.Коменського. Причини звертання С.Миропольського до ідей чеського педагога такі: по-перше, Я.Коменський, на його думку, не тільки геніальний педагог минулого, а й майбутнього; по-друге, саме у Я.Коменського він відкрив практичний талант, уміння правильно

організовувати шкільне діло; по-третє, особисті симпатії. Все, чим пишається народна освіта, стверджував С.Миропольський, це або повторення, або розвиток глибоких ідей Я.А.Коменського.

С.Миропольський глибоко вірив у розвиток вітчизняної педагогічної освіти, справедливо вважав, що український та російський народи мають свою історію, свої національні особливості, тому потребують своєї системи виховання та навчання. Він погоджувався з К.Ушинським з приводу того, що народність є основою суспільного виховання і впливає з особливостей народу, його характеру, його духу, культури і мови. Розвиває думку К.Ушинського про використання «національного елементу» у вихованні.

С.Миропольський, як і М.Пирогов, виступав за безстановість школи та безперервність освіти. Він був прихильником загального та обов'язкового навчання. У питаннях про характер, мету та завдання народної школи С.Миропольський дотримувався передових поглядів і впевнено відштовхував кожную спробу обмежити її рамками елементарної грамотності. Важливе значення для того часу мала концепція народної школи, яку розробив С.Миропольський. Поряд з завданнями загального характеру (розвиток дитини, спонукання її до самоосвіти, виховання «дійсно людського характеру») він вважав за необхідне гармонійне поєднання практичних і просвітянських завдань народної школи, які пов'язані з релігійно-моральним впливом на життя, з сімейно-громадською сферою, соціально-побутовою і економічною стороною народного життя, з юридичною освітою як учнів, так і батьків. Рішення вказаних завдань, відзначав С.Миропольський, можливо у школі, яка організована правильно як з зовнішнього, так і з внутрішнього боку. Він рекомендував починати побудову школи з встановлення її загальної атмосфери, розуміючи під цим добрий настрій, дух, характер взаємин між усіма учнями школи та викладачами, дружнє прагнення до однієї мети. С.Миропольський вимагав, щоб керівники шкіл уважно відносились і до її матеріального забезпечення, адже турбота про матеріальну базу, на його думку, свідчить про серйозне ставлення викладачів до справи.

Розкриваючи зміст освіти в початковій школі, С.Миропольський пропонував для розвитку «основних сил» і можливостей дитини поєднати елементи «загальнолюдського» розвитку (розумове, естетичне, фізичне виховання) та національно-патріотичної освіти (знайомство дітей з навколишньою природою, з минулим і основами сучасного життя народу, розвиток практичних навичок у праці) і вказав на відповідні їм засоби.

С.Миропольський постійно звертав увагу на суттєві відмінності «старої» школи від «нової». Ретельне вивчення педагогічної спадщини С.Миропольського свідчить про його постійне прагнення до прогнозування майбутньої школи. Аналіз його педагогічних робіт дозволив зробити порівняльний аналіз цілей, завдань, змісту навчально-виховного процесу «старої» та «нової» школи (див. таблицю 1).

Таблиця 1.

Порівняльна характеристика «старої» та «нової» школи

«Стара школа»	«Нова школа»
Вчить.	Вчить та виховує.
Спирається на механічну пам'ять.	Спирається на розум.
Суворо дотримувалася підручника.	Дає простір вчителю.
Не вивчає дитячу особистість і не враховує індивідуальні особливості.	Вивчає дитячу особистість та враховує індивідуальні особливості
Діє зовнішніми засобами на зовнішню сторону учнів.	Дії спрямовані на волю та свідомість дитини.
Навчання абстрактне, зосереджується на заучуванні, «заривається» в книги, «втікає» від природи, далеке від життя, має схоластичний характер, не розвиває інтересу.	Навчання наочне, «збуджує» і направляє особисті сили дитини до доброго та прекрасного, враховує реальне життя, готує дитину до життя і дає запас корисних знань, готує до самоосвіти, виховує любов до

	розумової праці.
Дисципліна сувора, деспотична, вносить ворожнечу в життя учнів, заохочує шпигунство.	Гуманна, проникнута разумною любов'ю до дітей, дисципліна носить виховний характер і її завдання – виховання почуття законності в дітей, становлення справедливого і доброго характеру. З'єднує учнів, вносить любов, мир та злагоду в стосунки поміж ними.
Курс школи бідний, випадковий, розрізнений. Техніка, механізм, рутина.	Доцільне розташування матеріалу, все веде до загальної мети навчання. Живий дух розумної діяльності, прагнення до самовдосконалення і в усьому свідомість.
Школа - заклад адміністративний.	Школа – навчально – виховний заклад.

Значний інтерес для сучасної педагогіки мають психолого-педагогічні погляди С.Миропольського, що стосується вивчення особистості дитини. В розробці дидактичних питань С.Миропольський виходив з того, що дитяча особистість повинна бути центром навчання в початковій школі. Він наполягав на широкому застосуванні в шкільній практиці діагностики дитячої особистості. Особливість вивчення дитини С.Миропольським полягала у природньому, соціальному, загальнолюдському, християнському підході до неї. С.Миропольський, розробляючи питання про «системи» навчання в народних школах, розумів під цим розподіл, групування і хід навчальних занять у школі. Вказуючи на те, що вся навчально-виховна діяльність являє собою вчителя, учнів та предмети навчання, С.Миропольський виділив наступні «системи» навчання: по відношенню до вчителів – класні і предметні системи навчання; до учнів –

системи одиночного та одночасного навчання; до предметів – поступове і концентричне викладання.

С.Миропольський стверджував, що основу дидактики повинні складати такі принципи навчання: швидкість, легкість, міцність, наочність, індивідуалізація. У своїх працях вчений всебічно обґрунтував необхідність застосування в початковій школі цих принципів і дав поради вчителям щодо ефективного їх використання.

Аналіз друкованих праць педагога дає змогу стверджувати, що значне місце в дидактичній спадщині Миропольського займає питання про методи навчання в школі. Він справедливо зауважував, що успіх навчання в початковій школі знаходиться в прямій залежності від вчителя та від методу навчання, того «шляху, яким іде розум у пошуках істини». С.Миропольський підкреслював, що вчителя не можна «зв'язувати по руках і ногах» ніякими методичними вказівками. Він вимагав вільного, але свідомого вибору методу самим вчителем, оскільки тільки за цих умов учитель матиме змогу стати господарем своєї справи.

Дослідженням встановлено, що С.Миропольський, підкреслюючи розвиваюче призначення педагогічного методу, один з перших на Україні розробив вимоги до нього. Згідно них метод повинен: прискорювати хід навчання та діяти розвиваючим чином на учнів; відповідати розвитку дитячої особистості, бути простим і природним; полегшувати працю як учнів, так і викладачів; бути індивідуальним; давати вчителю можливість самостійно урізноманітнювати заняття; відповідати властивостям предмета, який вивчається. Крім того, вказував С.Миропольський, всі елементи способу повинні згруповуватися навколо одного центру- особистості дитини, а при розробці методу враховувати ідею свідомості і самостійності в навчанні. В своїх статтях С.Миропольський звертав увагу на те, що не той метод кращий, який дає дитині готові знання, а той, який вчить її саму доходити до них, допомагає в навчанні, примушує її досліджувати. Вимоги до методів, що були сформульовані С.Миропольським, увібрали в себе й ті вимоги, що висловлювалися до нього цілим рядом педагогів. Ці вимоги передбачали напружену діяльність як учня, так і вчителя, спиралися, в основному, на

самодіяльність учня, який повинен був сам відкривати істини, знаходити відповіді. Саме такі методи, на думку С.Миропольського, забезпечують збудження розумових сил, пристрасть до навчання, інтерес до розумових занять.

Серед різноманітних методів навчання С.Миропольський відводив особливе місце методу катехізації. Він виходив з того, що катехізація-прекрасна педагогічна зброя в руках досвідченого вчителя, оскільки вона є найкращим засобом збудження і підтримки уваги учнів, викликає самостійність суджень, надає викладанню необхідної ясності, жвавості. Катехізація повинна йти попереду різних вправ, а у випадку помилки учні самі повинні її виправити.

Відзначаючи, що обґрунтованість навчання повинна складати необхідну умову будь-якої школи, С. Миропольський звертав увагу на те, що все вивчене необхідно закріплювати, по-можливості, часто повторюваними вправами, Слід підкреслити, що при використанні методу вправ у навчально-виховному процесі, педагог радив дотримуватися правил, які і на сьогодні важливі для початкової школи: усні вправи повинні бути пов'язані з письмовими за умов, що усні-первинні, а письмові-вторинні; вправи повинні бути різноманітними, мати змістовний характер, при засвоєнні матеріалу сприяти розвитку свідомості. Порівнюючи опитування з мистецтвом, яким не кожен володіє, С. Миропольський підкреслював, що мистецтво опитування-це не дрібниця, а заслуговує певної уваги вчителя. Вчений розробив наступні дидактичні правила, на які повинен орієнтуватися вчитель при проведенні опитування: проводити опитування швидко, енергійно; задавати питання не одному учню, а звертатися до всього класу; запитання повинні бути простими, конкретними; давати час учню для обмірковування запитання; не перебивати учня при відповіді; намагатися активізувати клас під час опитування, щоб діти не були пасивними слухачами.

Одну з важливих умов навчання С.Миропольський вбачав у чіткому уявленні не тільки мети, але й тих засобів навчання, якими вона досягається. Серед ефективних засобів навчання педагог виділяв: дитячу літературу, посібники, підручники, белетристику. «Енциклопедією», що розширює коло знань, «є збуджуючим засобом до самоосвіти» С.Миропольський вважав книгу

для читання. Розглядаючи книгу для читання як один з важливих засобів досягнення мети народної школи, а також на основі зробленого ним критичного огляду як вітчизняних, так і зарубіжних існуючих книжок для читання (Ушинський, Паульсон, Басистий, Любер, Кер), який він помістив у статті «К вопросу о книге для чтения в нашей народной школе. По поводу книги «Наш друг» Корф Н.А.» (1871р.), педагог сформулював вимоги, яким мають відповідати підручники, щоб збуджувати в дітях пізнавальну допитливість, культуру і грамотну мову. На його думку, в основі книжки повинна лежати мета єдності формальної та реальної освіти, вона повинна поєднувати в собі формальну мету-вивчення рідної мови та узагальнення розвитку учнів - і реальну мету - повідомляти елементарні, доступні дитячому вікові відомості про навколишнє середовище та життя; зміст книги повинен мати реальний характер і відповідати ступеню дитячого розвитку, «збуджувати» у дітей зацікавленість, викликати любов до праці, почуття взаємодопомоги, сприяти розвитку у дітей справжніх, щирих симпатій до рідної природи, мови, народного побуту, життя; викладання текстів повинно бути цікавим, наочним, а мова книжки-простою, доступною, загальнолітературною.

Висновки. Важливим фактором, який стимулював прогресивний розвиток вітчизняної дидактики другої половини XIX століття, були досягнення педагогічної практики, що відображали потреби школи та життя. Суттєвий внесок у розвиток практичного напрямку дидактики початкової освіти належить С.Миропольському. Його дидактичні погляди мають характер системи із такими показниками навчання: формально-матеріальна мета, яка передбачає свідоме засвоєння знань і вдосконалення цих знань за допомогою традиційних методів і принципів. Він запропонував основи теорії навчання в початковій школі побудовати на ідеях пізнавальної самостійності та активності учнів.

Література:

1. Миропольский С.И. В чем наша задача?/ С.И.Миропольский // Наша начальная школа. – 1873. –Т.1. – С.3-46.

2. Миропольский С.И. Дидактические очерки. Ученик и воспитывающее обучение в народной школе / С.И.Миропольский – Спб.: Изд. И.Скороходова, 1890. – 72 с.
3. Миропольский С.И. Идея воспитывающего обучения в применении к народной школе / С.И.Миропольский // Журнал Министерства Народного Просвещения. - 1871. –№153. – С.1-25.
4. Миропольский С.И. Из школьной жизни. «Не зевать»/ С.И.Миропольский // Наша начальная школа. – 1873. – №2. – С.188-193.
5. Миропольский С.И. К вопросу об образовании народных учителей / С.И.Миропольский // Наша начальная школа. – 1873.- №№2,3.
6. Миропольский С.И. К вопросу о книге для чтения в нашей народной школе. По поводу книги «Наш друг» Корф Н.А. Спб., 1871 / С.И.Миропольский // Семья и школа. – 1872. – Т.1. – С.285-353.
7. Миропольский С.И. Народная школа по идеям Коменского / С.И.Миропольский // Наша начальная школа. – 1873. – № №2, 4, 5, 6.
8. Миропольский С.И. Практические советы неопытному начинающему учителю / С.И.Миропольский //Семья и школа. – 1874. –Ч.2. – С.306-330.
9. Миропольский С.И. Самообразование учителя народной школы / С.И.Миропольский //Семья и школа. – 1872. – Т.2. – С.1-5.
10. Миропольский С.И. Учитель народной школы / С.И.Миропольский // Народная школа. – 1872. – № 2. – С.10-19.